

Bronisław Pasierb

Z tradycji polskiej nauki o polityce (cz. 3) : Józefa Siemieńskiego rozumienie kultury politycznej (1882–1941)

Polityka i Społeczeństwo nr 4, 112-121

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Bronisław Pasierb

**Z TRADYCJI POLSKIEJ NAUKI O POLITYCE
(CZ. 3).
JÓZEFA SIEMIŃSKIEGO
ROZUMIENIE KULTURY POLITYCZNEJ
(1882–1941)**

1

Józef Siemiński (1882–1941) urodził się w rodzinie ziemiańskiej 12 lutego 1882 roku w Skrzydłowie, w powiecie radomszczańskim, jako syn Leona i Zofii Zielonków, właścicieli Skrzydłowa. Dziś Skrzydłów znany jest głównie ze stadniny koni, która znalazła dobre warunki rozwoju w zachowanych zabudowaniach dworskich Siemińskich. Zachowała się też kaplica z lat dwudziestych XIX wieku, ufundowana przez Józefa Zielonkę, oraz kilkanaście drewnianych chałup, a także gorzelnia pamiętająca czasy świetności dawnych właścicieli. Dzisiaj tych nazwisk się nie pamięta i nie wiąże ze Skrzydłowem i Radomskiem.

Józef nauki pobierał w Łodzi, w gimnazjum klasycznym, a po jego pomyślnym ukończeniu w 1900 r. podjął studia na Wydziale Prawnym Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego. W 1904 r. uzyskał tytuł kandydata praw na podstawie pracy, którą – jak przyznaje biograf Siemińskiego – „napisał wbrew regulaminowi w języku polskim” (Konarski 1995: 19–20). W latach 1904–1906 odbył pod kierunkiem Oswalda Balzera studia historyczne nad polskim parlamentaryzmem na Uniwersytecie Lwowskim, uzyskując stopień doktora filozofii na podstawie rozprawy „Organizacja sejmiku ziemi dobrzyńskiej”. Młody doktor podjął pracę zawodową w bibliotekach i archiwach Warszawy, dokąd w 1909 r. przeniósł się na stałe.

W 1911 r. został członkiem rzeczywistym Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, pełniąc w nim różne funkcje, m.in. kierownika wydawnictw Komisji Historycznej. Z jego inicjatywy ukazały się *Naj-*

dawniejsze księgi sądowe mazowieckie, *Diariusze sejmowe* i inne pozycje. Po zajęciu Warszawy przez Niemców w sierpniu 1915 r. włączył się w organizację Uniwersytetu Warszawskiego jako członek jednej z podkomisji opracowującej spis wykładów i dokonującej doboru wykładowców. Sam w październiku 1915 r. rozpoczął wykłady historii ustroju Polski na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Jednocześnie został prezesem Wydziału Odczytowego Towarzystwa Miłośników Historii.

W 1917 r. został członkiem Rady Departamentu Spraw Politycznych i członkiem Komisji Sejmowo-Konstytucyjnej Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego. Zawodowo Siemieński poświęcił się pracy archiwalnej (Konarski 1995: 20–21).

Politycznie był związany z Ligą Narodową, do której należał od 1900 r. Opuścił ją w 1911 r. wraz z grupą secesjonistów na znak protestu przeciwko „rusofilskim koncepcjom” Romana Dmowskiego (Kamieniecki 1992: 122).

2

Siemieńskiego zalicza się do prekursorów studiów nad kulturą polityczną w Polsce. Często wymienia się go jako pierwszego polskiego uczonego, który sformułował określenie „kultura polityczna” (Siemieński 1932). Jest to wiedza niepełna i nieściśła. W literaturze przedmiotu brak choćby wzmianki o R. Dmowskim. A był on jednym z pierwszych polityków polskich, który pisał o polskich warstwach historycznych i ich kulturze politycznej (Dmowski 1938: VIII). Wiele innych informacji dotyczących dziejów polskiej nauki o polityce wymaga wyjaśnienia. Zainteresowanie kulturą polityczną jako kategorią analityczną w sposób naturalny prowadzi badacza do historii tej dyscypliny (Pasierb 2005; Sobolewski 1979). Jeśli posługiwano się pojęciem kultury politycznej, to zazwyczaj używano go do „wartościowania” naszych dziejów, ukazywania osiągnięć, częściej niedostatków narodu, społeczeństwa czy jego elit politycznych, wyznawanych wartości, wzorów czy sposobów życia i zachowania w polityce. Długo dominowało prawnicze pojmowanie tego terminu na wzór ogólnego pojęcia kultury jako całokształtu wytworów ludzkiej działalności, ale w sferze politycznej. Piszący o kulturze politycznej mieli na uwadze głównie instytucje polityczne, ustrojowe, takie jak sejm, sejmiki, konfederacje, sposób ich funkcjonowania, pytano także o postawy Polaków wobec nich. Takie

jej rozumienie było od dawna obecne w opisie podmiotów politycznych, którymi zajmowała się historia państwa i prawa. Ich merytoryczna ocena dorobku historyków ma długą i bogatą historiografię z jednoznacznie pozytywną wymową (Vetulani 1948). Bogate dyskusje i polemiki, jakie prowadzili historycy ustroju, znalazły odbicie na przełomie XIX i XX wieku w analizach przyczyn upadku Rzeczypospolitej szlacheckiej. Był to jeden z centralnych problemów, wokół którego skupiał się wysiłek polskich humanistów tego okresu (Serejski 1963; Grzybowski 1975; Grabski 1972; Maternicki 1980).

Inny nurt dyskusji i polemik wokół treści kultury politycznej toczył się na łamach czasopism i publicystyki politycznej. Pojęcie to oddawało różne „usługi” zarówno nauce, jak i walce politycznej. Toczono wokół tego pojęcia polemiki można zakwalifikować do piśmiennictwa politycznego tzw. okresu „przednaukowego” (Markiewicz 1976). Brał w nich aktywny udział J. Siemieński.

3

Pierwszy tekst Siemieński opublikował pod pseudonimem „Jan Bróg” i pochodził z 1907 r. (Bróg 1907). Autor był świeżo upieczonym doktorem, a następnie aplikantem w Lwowskim Archiwum Krajowym Akt Grodzkich i Ziemskich. Znalazł się w środowisku lwowskiej młodzieży historycznej, gdzie, jak się zdaje, przeważały „wpływy ideologii narodowo-demokratycznej, ku której skłaniała się także część profesorów (O. Balzer, później przybyły z Krakowa S. Zakrzewski). W początkach XX w. jednym z czołowych ideologów historycznych tego obozu był A. Szelaḡowski” (Maternicki 1980: 23). Poczynając od września 1906 r., Siemieński podjął pracę w Bibliotece Ordynacji Zamoyskich w Warszawie. W tym środowisku historyków znalazł się wśród takich postaci, jak: T. Korzon, W. Smoleński czy A. Kraushar. „Na stopie zupełnej równości, wspomina W. Krzemieniecki, zbieraliśmy się na śródowych skromnych herbatkach u Korzona, przy kieliszku wina u Kraushara, na trochę śmiesznych obiadach u Rogera Łubieńskiego i nawet na bardzo select, ograniczonych kolacjach u pani Hasfortowej, siostry Spasowicza” (Kamieniecki 1992: 121).

Praca historyków skupiała się wokół Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Towarzystwa Miłośników Historii i Biblioteki Krasieńskich. Siemieński był wszędzie mile widzianym gościem i aktywnym uczestnikiem licznych dyskusji, w których krystalizowała się jego „wia-

ra w żywotność i racjonalność ustroju Polski w XVI wieku”. Umiał zresztą godzić twórczość naukową z działalnością popularyzatorską i publicystyczną. Był również aktywny w działalności politycznej Stronnictwa Narodowego. Wyrazem tego był wspomniany tekst z 1907 roku, w którym kilka wątków zasługuje na uwagę.

Znaczenie tego tekstu pierwsi dostrzegli historiografowie, stawiając Siemieńskiego wśród autorów otwierających antologię wybranych rozpraw w cyklu tzw. ofensywy optymizmu historycznego. „Kiedy w 1907 r. historyk ustroju J. Siemieński postawił problem urabiania przez historię świadomości politycznej, to łączył z tym postulat gruntowej rewizji oceny dawnej Rzeczypospolitej. Odrzucając jej ustrój polityczny od treści społecznej i uciekając się do dość powierzchownych analogii z Zachodem, kreślił «wspaniały obraz dążeń demokratycznych polskich», obraz, jakbyśmy dziś powiedzieli, najpostępowszego (sic!) państwa w Europie” (Serejski 1963: 412). Bliżej prawdy na temat źródeł „optymizmu” Siemieńskiego był inny historiograf – J. Maternicki, który uważał, że tekst ten był wyrazem nowej taktyki Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego, które po 1905 r. dostrzegło nową rolę szerokich rzesz w walce politycznej, dla których rodzaj historycznego „optymizmu” był potrzebny. Do tego dobrze nadawała się historia jako „instrument służący integracji społeczeństwa polskiego, rozdzieranego przez antagonizmy klasowe, z taką siłą ujawnione w rewolucji 1905 r.” (Maternicki 1975: 48). Można się zgodzić z Maternickim, że inspiracje ideologiczne czerpał Siemieński z ruchu politycznego, z którym związał się od 1900 r. Były one z pewnością istotne, ale chyba niejedyne. Jakie były inne źródła, nie wiadomo, bo autor nie miał w zwyczaju odwoływać się do swoich lektur. Nie wiadomo też, czy, na ile i komu zawdzięczał inspiracje naukowe akurat tego złożonego zagadnienia. Możemy się jedynie domyślać.

Siemieński zdobył wykształcenie i studiował w warunkach jak wielu jego starszych kolegów i rów nolegatków, którzy niejednokrotnie samodzielnie inicjowali zainteresowanie, pogłębiali znajomość warsztatu, czynili próby pisarskie. Predyspozycje, jakimi dysponował Siemieński, a więc dobre wychowanie, znajomość języków obcych, w końcu był „czerwonym karmazynem”, będąc szlachcicem, wszystko to ułatwiało mu nie tylko studia, ale i drogę kariery naukowej. Wspomina o tym młodszy o rok absolwent tego samego Uniwersytetu i Wydziału Prawnego (Konopczyński 1958: 1148–1280).

Można mieć więcej niż pewność, że Siemieński interesował się nowościami humanistyki, jakie płynęły z Zachodu i Wschodu, głównie

z Rosji. Czytał z pewnością teksty znanego powszechnie w kraju Ludwika Gumplowicza i znał jego poglądy na rolę socjologii, rozumianej wówczas jako swoisty klucz odmykający „wszystkie pozamykane furtki zjawisk politycznych i zagadek dziejowych”. Nie wiem, czy też podzielał jego poglądy rozumienia „zagadek dziejów” jako wiecznego ścierania się grup społecznych, „wiecznej walki o panowanie, wpływy i znaczenie”, które – zdaniem Gumplowicza – miały wystarczać do wyjaśnienia „wszystkich zjawisk politycznych, całego ustroju państwa i całego porządku prawnego, rozwijającego się w obrębie każdego państwa” (Gumplowicz 1899 za: Serejski 1963: 438). Jest więcej niż pewne, że Siemieński musiał znać dorobek innego historyka lwowskiego B. Dembińskiego, który w referacie wygłoszonym w 1900 r. na III Zjeździe Historyków Polskich opowiedział się za stanowiskiem realistycznym historii opartej na faktach, przy uwzględnieniu równorzędnie wszystkich stron jej procesu dziejowego we wzajemnym ich powiązaniu. Musiał dostrzec Siemieński znamienne zdanie referenta, w którym otwarcie głosił: „Ustrój i charakter społeczeństwa uwydatnia się w rozwoju sztuki, w ogóle całej kultury” (Dembiński 1900 za: Serejski 1963: 458). Nie wydaje mi się, by Siemieński nie czytał tekstu kolejnego wybitnego historyka T. Wojciechowskiego, u którego znalazł pojęcie nie tyle społeczeństwa, co społeczności, które miało być tym „czynnikiem, który podwyższa ludy do godności narodów i czyni je zdatnymi do historii”. U Wojciechowskiego było też pojęcie „treści dziejów”, do których zaliczał autor „wszystkie wytwory dziejowe i wszystkie nabytki społeczne narodów”, takie jak: kultura, nauka i oświata z jednej, a z drugiej strony „przemoc i państwo”. Siemieńskiego mogła też zainteresować definicja kultury tego uczonego. „Czym jest kultura?” – pytał retorycznie Wojciechowski i odpowiadał: „kultura to opanowanie natury, czyli opanowanie sił przyrody. Głównym typem i wzorem kultury jest ta praca ludzka, która przerobiła dzikie lasy na orne pola, a więc – rolnictwo. Z rolnictwa zaś wynikły: gospodarstwo, przemysł, handel i wszelka inna praca, która z nimi stoi w związku. Wszakże nie tylko praca, bo do kultury zaliczamy także instytucje społeczne, które zorganizowały pracę około opanowania natury; a nadto wszystkie doświadczenia, czyli nauki i sztuki, które podtrzymują i rozwijają tę pracę. Oto jest kultura” (Wojciechowski 1883 za: Serejski 1963: 253).

Wyraźny, jak się wydaje, wpływ na Siemieńskiego mógł wywrzeć tekst S. Zakrzewskiego, wybitnego lwowskiego historyka zajmującego się teoretycznymi sprawami warsztatu historyka, który był w tym czasie związany ze Stronnictwem Narodowym. Tekst jego wykładu „Kultura

historyczna” opublikowało w 1906 r. lwowskie „Słowo Polskie” (Zakrzewski 1908 za: Serejski 1963: 508–544).

Nie ma tu miejsca, by dokonać szczegółowej analizy zawartości obu tekstów, porównać i opowiedzieć się, czy i na ile Siemieński akurat od tego uczonego czerpał inspiracje. Tekst Zakrzewskiego niewątpliwie młodemu badaczowi mógł imponować, a tym samym wpłynął, jak się zdaje, na jego koncepcję kultury politycznej. Ponadto Siemieński upewnił się w swych studiach nad ustrojem Polski XVI wieku, że były to doniosłe zagadnienia w dziejach ustroju Polski szlacheckiej. Zakrzewski pisał: „Jakkolwiek bowiem słabym niejednokrotnie bywało to nasze państwo, to jednak ogniskowało się w nim wszystko, co w dziejach naszych było najlepszego i najbardziej historycznego” (Serejski 1963: 537). Nie jest też wykluczone, że od pojęcia „kultury historycznej” Zakrzewskiego było już znacznie bliżej do pojęcia „kultura polityczna”, które najbardziej nas obchodzi.

Pierwsze wnioski, jakie z analizy wspomnianego tekstu Siemieńskiego można wyprowadzić do jego rozumienia kultury politycznej, nie były zachęcające. Autor błąkał się jeszcze po obrzeżach pojęcia, dotykał niektórych kwestii, trafnie jedynie postrzegał znaczenie tradycji historycznych, patriotyzmu, pozostając jednak w sferze rozważań ideologicznych, a nie naukowych. Atak na tzw. szkołę krakowską posłużył Siemieńskiemu za pretekst do szerszych polemik ideologicznych, które Stronnictwo Narodowe wówczas podejmowało ze swoimi przeciwnikami politycznymi. Był to bardzo bolesny pretekst, bo atakowano dwie podstawowe anomalie: „charakterologiczną, przejawiającą się w skażeniu obyczajów i charakteru narodowego, oraz prawnoustrojową, która miała znaleźć wyraz w «zgnębnej formie rządu» szlacheckiej Rzeczypospolitej” (Wierzbicki 1985: 12). Tekst był wyraźną odpowiedzią na zamówienie społeczne, potrzebę walki politycznej, jaką Stronnictwo rozwijało w ramach „kształtowania się orientacji politycznych”. Wprawdzie „Myśl Polska” nie była organem Stronnictwa Narodowego, ale „służyła kierunkowi demokratyczno-narodowemu”. Stała „z dala od taktyki Stronnictwa, nie dzieliła ani jego sukcesów, ani porażek”. Wydawcą był Józef Lutostawski („Myśl Polska” 1907). Trudno wdawać się w ocenę argumentacji historycznej, jakiej używał Siemieński dla apoteozy czasów Rzeczypospolitej szlacheckiej, bo nie jest to wątek najważniejszy w tych uwagach. W argumentacji historycznej Siemieńskiego niewątpliwym był wpływ A. Szelańskiego (Szelański 1904; Maternicki 1975: 61). Jedno wydaje się niewątpliwie, że jego tekst dobrze wpisał się w tę tendencję, która będzie się dalej rozwijać, przybie-

rając w historiografii określenie „optymistycznej”. Podejmą ją inni historycy tzw. szkoły warszawskiej na czele z W. Sobieskim, a później W. Konopczyńskim, który obrazowo ujął ten nurt historiografii w słowach: „Nie chcemy mieć nic wspólnego z sektą samobiczowników, przypisujących Polakom rekord egoizmu i głupoty oraz odwieczną perwersję samobójczą” (Konopczyński 1909).

4

Okres życia Siemieńskiego poprzedzający wybuch wojny światowej jest bardzo ważny w ewolucji jego poglądów na rozumienie kultury politycznej jako kategorii analitycznej, a nie tylko wartościującej. W 1912 r. Siemieński z grupą secesjonistów opuścił Stronnictwo Narodowe i przeszedł do opozycji, bo nie zgadzał się z kierownictwem w kwestiach ugody z Rosją.

1 lutego 1912 r. w Warszawie ukazał się pierwszy numer nowego czasopisma „Tygodnik Polski”, poświęconego „zagadnieniom życia narodowego w zakresie politycznym, społecznym, naukowym, literackim i artystycznym”, którego kierownictwo powierzono S. Czarnowskiemu i G. Simonowi (TP 1912). W ulotce zapowiadającej ukazanie się pierwszego numeru tygodnika obok myśli programowej, apelu do potencjalnych współpracowników, znalazły się nazwiska przedstawicieli różnych regionów, środowisk, a nawet krajów, m.in. warszawskiego (27 osób, wśród nich: T. Korzon, H. Mościcki, F. Znaniński), krakowskiego (12 osób, w tym: F. Bujak, I. Chrzanowski, W. Sobieski, S. Stroński), lwowskiego (6 osób, w tym: O. Balzer, F. Młynarski), poznańskiego (5 osób, w tym: R. Leitgeber, B. Marchlewski, M. Seyda), wileńskiego (1 osoba – A. Zwierzyński), a ponadto byli przedstawiciele z Nieświeża, Kijowa, Kalisza, Płocka, Włocławka, Lublina, a nawet ze Szwajcarii (T.T. Jeż i A. Grzymała-Siedlecki) oraz z Paryża (M. Handelsman).

W „pierwszych zeszytach” zapowiadano m.in. tekst J. Siemieńskiego *Polskość na Litwie i Rusi*, który miał ukazać się w dziale społeczno-politycznym. Ukazał się pod innym tytułem: *Kwestie narodowościowe*. Pierwszy odcinek cyklu zatytułowano *Istota narodowości*. Pojawiło się w nim pojęcie „kultury politycznej”, które autor utożsamiał z „ideałami prawnopństwowymi”. Spotykamy je w różnych kontekstach rozważań Siemieńskiego nad kwestiami narodu, który definiował jako „zasiedziały z dawną terytorium”, a na drugim miejscu „pojęcie wspólnego pochodzenia” oraz trzecim składnikiem charakteryzującym naród miała być wspo-

mniana już „jedność specyficznej kultury politycznej, czyli ideałów prawno-państwowych”. Wśród innych wartości narodowych autor wymieniał „jedność językową, jednolitość i odrębność pojęć prawnych, obyczajowych, religii i ustroju gospodarczego, piętno swoiste w nauce, sztuce i moralności – a wreszcie świadomość indywidualizmu narodowego i przymus moralny przynależności narodowej”.

Analizując etapy rozwoju narodu, Siemieński zwracał uwagę na rolę państwa w jego rozwoju, które „samo staje się coraz bardziej skomplikowanym i cennym wytworem cywilizacji, coraz szersze koła ludności w ten lub inny sposób powołuje do współpracy nad tworzeniem państwa i ideałów z nim związanych: ideału obywatela lub wiernego «raba», doskonalenia życia przez rozumną wolę centralną lub przez rozwój samodzielności lokalnej itp. Wytwarza arcyważny dział kultury politycznej o cechach indywidualnych narodowych”.

Siemieński dodawał, że „pojęcie narodu nie jest absolutne i granica pomiędzy narodem i ludem czasem nie da się ustalić z całą stanowczością”. Tym niemniej najważniejsze jest to, „co w danym ludzie jest z narodu, jakie składniki odrębności narodowej posiada, a jakich mu brak”. Przy tej okazji Siemieński dotknął kwestii kluczowej dla tych wywodów, mianowicie roli kultury politycznej. Zauważył, że kultura polityczna kształtuje dojrzałość ludu, określa, czy ma on już samoistną kulturę polityczną, czy „przy ustalonej i pewnej fizjonomii etnicznej nie jest on skazany na przyjęcie kultury politycznej obcej, na rolę materiału politycznego dla tej lub owej organizacji państwowej” (TP 1912: 115–117).

Przechodząc do warunków polskich, Siemieński zajął się po kolei tzw. kwestią litewską, białoruską, ukraińską i żydowską, próbując określić, „z jakim materiałem pod względem indywidualności narodowej mamy do czynienia”.

Bibliografia

- Bagby P. (1958), *Kultura i historia. Prolegomena do porównawczego badania cywilizacji*, przeł. J. Jedlicki, przedmową opatrzył J. Topolski, „Biblioteka Myśli Współczesnej”, PIW, Warszawa.
- Bokajło W. (1996: 72), *Niektóre teoretyczne i metodologiczne problemy badań nad kulturą polityczną*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 1914, Politologia XX, Wrocław.
- Bróg J. (J. Siemieński) (1907), *Nasza historiografia i nasza świadomość polityczna*, „Myśl Polska”, nr 17.
- Bróg J. (J. Siemieński) (1912), *Kwestje narodowościowe, I: Istota narodowości*, R. I, nr 8, 5 kwietnia, s. 115–117.

- Dmowski R. (1938), Przedmowa do pierwszego wydania pracy pt. *Upadek myśli konserwatywnej w Polsce* [w:] *Pisma*, t. IV, Częstochowa.
- Grabski A.F. (1972), *Orientacje polskiej myśli historycznej. Studia i rozważania*, Warszawa.
- Grabski A.F. (1975), *Warszawska szkoła historyczna. Próba charakterystyki* [w:] *Polska myśl filozoficzna i społeczna*, t. II pod red. B. Skargi, Warszawa, s. 456–534.
- Grzybowski K. (1975), *Szkoła historyczna krakowska* [w:] *Polska myśl filozoficzna i społeczna*, t. II pod red. B. Skargi, Warszawa, s. 535–592.
- Kamieniecki W. (1992), *Józef Siemieński (1882–1941)* [w:] *Historycy i politycy warszawscy 1900–1950*, Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, Wrocław.
- Kamińska-Szmaj I. (1994), *Co to jest kultura polityczna?* [w:] *Język a kultura*, t. 11: *Język polityki a współczesna kultura polityczna* pod red. J. Anusiewicza i B. Sicińskiego, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław.
- Konarski S. (1995), *Siemieński Józef* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXVII, s. 20–21.
- Konopczyński W. (1909), *Z dziejów naszej partyjności*, „Przegląd Narodowy”, nr 2, s. 169.
- Konopczyński W. (1958), *Jak zostałem historykiem*, „Znak”, nr 52 i 53, R. X i XI, Kraków, s. 1148–1163; 1265–1280.
- Ludwikowski R.R. (1980), *Polska kultura polityczna. Mity, tradycje i współczesność*, Ossolineum.
- Markiewicz W. (1976), *Kultura polityczna jako przedmiot badań naukowych*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 4, s. 11–32.
- Markiewicz W. (1979), *Kultura polityczna społeczeństwa polskiego. Materiały konferencji naukowo-ideologicznej zorganizowanej w dniu 16 marca 1978 r. w Krakowie*, Kraków.
- Maternicki J. (1975), *Idee i postawy. Historia i historycy polscy 1914–1918*, Warszawa.
- Maternicki J. (1980), *Polskie środowisko historyczne w latach 1900–1918*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 4, s. 11–29.
- Pasierb B. (2005), *Z tradycji polskiej nauki o polityce, cz. 1: Nauka o polityce, kultura polityczna przełomu XIX i XX wieku*, „Polityka i Społeczeństwo”, t. 2, s. 104–136.
- Ryszka F. (1992), *O pojęciu polityki* [w:] *Leksykon demokracji*, PWN, Warszawa.
- Serejski M.H. (1963), *Historycy o historii. Od Adama Naruszewicza do Stanisława Kętrzyńskiego 1775–1918*, zebrał, wstępem i komentarzem opatrzył M.H. Serejski, Warszawa.
- Siemieński J. (1932), *Polska kultura polityczna wieku XVI* [w:] *Kultura staropolska*, Kraków.
- Sobolewski M. (1979), *Tradycje polskiej kultury politycznej. Materiały konferencji naukowo-ideologicznej zorganizowanej w dniu 16 marca 1978 r. w Krakowie*, Kraków.
- Szelągowski A. (1904), *Wzrost państwa polskiego w XV i XVI wieku* [w:] *Polska na przełomie wieków średnich i nowych*, Lwów–Warszawa.
- „Tygodnik Polski” (1912), R. I, nr 1, 10 lutego, s. 1–2.
- Vetulani A. (1948), *Dzieje historii prawa w Polsce*, Kraków.
- Wierzbiński A. (1985), *Przedmowa* [w:] O. Balzer, *Z zagadnień ustrojowych Polski*, Warszawa.

SUMMARY

**From the tradition of Polish political science (part 3)
Józef Siemieński's perspective on political culture (1882–1941)**

The author is considered to have been a forerunner of political culture studies in Poland. Our knowledge of the beginnings of political culture studies and historical political science is incomplete with the most widely known approach to it being the legal one. The writers, including J. Siemieński, analysed systemic institutions, the way they operate as well as Poles' involvement and the role they played in them. At the turn of the XIX and XX century polemics concerned causes for the fall of the Noblemen's Polish Republic – one of the focal issues around which revolved the effort of Polish humanists. It was reflected both in science and political journalism. Józef Siemieński took part in the disputes of that period. His first writing, the work of the young researcher remaining within the Warsaw milieu, dates back to 1907. He started a polemic with the renowned 'Cracow school of history', successfully joining the 'optimistic' stream of historiography. The questions of understanding of the term 'political culture' were developed by the author in further published works, included in the series entitled *Nationality Issues*, issued in *Polish Weekly* in 1912. The term *political culture* as '*the legal-national ideal*' appears in the texts. The author referred it to the context of the nation and the state, indicating the role of political culture in building national awareness, not only of Polish people, but also of Lithuanian, Belarussian, Ukrainian and Jewish populations.